

Violeta DIMOVA

Štip

O DRUGOME I O DIJALOGU IZMEĐU MIKROKOSMOSA I MAKROKOSMOSA U *GORSKOM VIJENCU – IMAGOLOŠKI ASPEKTI*

U ovom radu pokušavam da definišem dijalog između mikrokosmosa nasuprot makrokosmosu kao filozofske kategorije u kojima se čovek, kao jedinica i mikrokosmos identifikuje/alijenira od nacionalnog ideala za jedinstvo crnogorskog naroda, koji podrazumevamo kao makrokosmos. Polazeći od naslova, neophodno je da podsetimo na Bahtinovo tumačenje dijalogizma, koji kaže da dijaloške odnose treba razumeti kao univerzalni fenomen, koji je prisutan u svim manifestacijama čovekovog života, a ne samo ili isključivo u njegovom govoru ili jezičkom dijalogu, sastavljen iz govornih replika (Šeleva 2000:32). Dijalog, u *Gorskom vijencu* posmatramo kao identifikaciju i samoidentifikaciju **JA**, koje nastaje u dodiru sa **TI**. Nemački filozof Martin Buber, kao predmet filozofije uspostavlja područje međučovekovih odnosa i fenomenologiju *susreta* kao ključnu i neophodnu komponentu u duhovnom razvoju čoveka. Ceo pravi život je susret. U *Gorskom vijencu*, slika o drugome stvara se u dodiru/otporu prvoga – Ja, ka Drugome – Ti.

Ključne riječi: drugi, dijalog, mikrokosmos, makrokosmos, imagološki aspekti.

Uvod

Kada bi pokušali da sa nekoliko reči sintetiziramo suštinu Njegoševog dela, onda bismo mogli da kažemo da je to: metaforičko, pesničko razmišljanje o tajnama Boga, o čoveku i svetu... Iako je ova konstatacija najbliža njegovom delu *Luča mikrokozma*, može se slobodno reći da se odnosi na celokuni njegov opus, a svakako i na *Gorski vijenc*, koji je predmet našeg interesovanja. Svi znamo koliko je teško pisati o ovom pesničkom epu, koji je isto toliko i drama, a pritom da to ne bude ponavljanje o nečemu što je već rečeno, Ali “beskonačni imanentni proces ponavljanja “ponovnog akcentiranja”, tj. njegovo osmišljavanje i kreativno dijalogiziranje, komuniciranje sa delima različitih epoha...istovremeno poentira “besmrtnosti dela” kao metafora principijelne nesvodljivosti i transistorijske univerzalnosti književno-umetničkih tekstova (Vidi: E.Šeleva, 2000:110). Tačno zbog ovoga odlučili smo se za filozofsko- imagološki pristup ovom delu, računajući, u isto vreme na njegovu univerzalnost, ali i na osobitu autoimativnost, tj. na produkciju predstava o sebi i svojoj zajednici.

O imaginaciji i heteroimaginaciji kroz prizmu dijaloga i dijalogizma

Slika o Drugome u *Gorskom vijencu* pojavljuje se kao “drugi jezik”, paralelno onom jeziku na koji Ja govorim, da bi se iskazalo nešto drugo (Brajović, 2007: 16). U ovom smislu, osobito je karakterističan dijalog između Selima vezira i vladike Danila, tačnije pismo, koje je poslao

vezir i odgovor na pismo od strane vladike, pa slede stihovi koji su isuviše citirani, ali za našu temu nezaobilazni:

Car od carah mene je spremio/ da oblazim zemlju svukoliku,/ da uredbu vidim kako stoji...

.....
....

Porodica sveta Prorokova/ zna junaštvu pravednu cijenu./ Lažu ljudi što za lafa kažu/ da se miša i najmanje boji./ Hajte meni pod mojim šatorom/ ti, vladiko, i glavni serdari,/ samo da ste caru na bjeljegu,/ za primiti od mene darove,/ pa živite kao dosle što ste./ Jaki zubi i tvrd orah slome;/ dobra sablja topuz iza vrata,/ a kamoli glavu od kupusa...

Vladičin odgovor je, ustvari, ona fenomenologija *susreta*, kada Ja nastaje u dodiru sa Ti:

Od vladike i svijeh glavarah/ Selim-paši otpozdrav na pismo./ Tvrđ je orah voćka čudnovata,/ ne slomi ga, al' zube polomi!...

.....
Kome zakon leži u topuzu,/ tragovi mu smrde nečovještvom./ Ja se sjećam šta si htio rjeći./ Tragovi su mnogi do pećine-/ za gorske se goste pripravljaју!

Ovde jezički dijalog predstavlja samo spoljašni oblik dijalozizma tačnije, jedna proširena metafora, pri čemu je unutrašnja dijalogičnost i u pismu i u odgovoru na pismo važna oblikotvorna sila, tačno onde gde individualna neslaganja i protivurečnosti oplođuju društvenim govornim raznolikostima. Tako, dijaloška odzvanjanja prodiru u dubinske slojeve reči i dijaloziraju sam jezik, jezički pogled na svet (Bahtin, 1989:40).

Razumevajući *heteroimaginovanje* i *autoimaginovanje* kao dva nominalno različita "lica" istog, (Brajović, 2007: 17) u tumačenju Njegoševog *Gorskog vijenca* svoju interpretativnu pažnju usmeravamo ka beletristički povlašćenoj slici Jastva, u velikom delu "prekršena" kroz imaginativnu prizmu slike o Drugome, ili o Drugima, bilo da se radi o "bliskoj" relativnoj drugosti, na neki način uključena u shvatanje jastva, ili o onoj "nepremostivoj", ultimativnoj drugosti koja se doživljava i poima kao sveobuhvatna i čvrsto vezanu različitost.

Ne šćeste li poslušati Batrića,/ kunem vi se vjerom Obilića/ i oružjem, mojijem uzdanjem,/u krv će nam vjere zaplivati, -/ biće bolja koja ne potone!// Ne složi se Bajram sa Božićem/ Je l' ovako braćo Crnogorci?

Na ovo Mustaj - Kadija odgovara:

Što zborite?/ Jeste li pri sebi?/ Trn u zdravu nogu zabadate!// Kakva jaja, poste i badnjake/ vi na pravu vjeru tovarite?

Unošenje teme istrebljavanje poturčenih Crnogoraca, kao važan istorijski i dramatični događaj u *Gorskom vijencu*, u stvari, predstavlja svojevrednu rekonstrukciju istorije, pa tako, pomoću ove historiografske fikcije, koja svoju osnovu nalazi u trenutcima i događajima koji su bili prelomni za život zajednice, artikuliše se jedna vrsta simbolčnog narativnog identiteta, koji bitno utiče na sveukupno individualno i kolektivno samorazumevanje, odnosno autoimaginiranje. Pa tako, slika poturčenih Crnogoraca predstavljena je kao ona nepremostiva, ultimativna drugost, i pored toga, što zbog druge reči ove sintagme (poturčeni **Crnogorci**), trebalo bi je definisati kao blisku/relativnu drugost. Šta je to što potencira toliko snažno jastvo jednih i drugih, nije teško pogoditi. To nije samo neraskidljiva verska različitost, već i različitost koja je nepremostiva pre svega zbog izdaje: *Da, nijesu ni krivi toliko;/ premami ih nevjera na vjeru/ ulovi ih u mrežu đavolju. Šta je čovjek? Ka slabo živinče!...* kaže Vladika Danilo na susretu sa turskim glavarima.

Mi, nasuprot Drugog, vidimo i u predstavama Crnogoraca sebi u odnosu na vladalačke oblike i državne forme. Crnogorci su u svakoj državnoj organizaciji tražili i nalazili

monarhističke elemente. Oni su bili opkoljeni sa dve strane. S jedne strane bila je Turska – ekstremno monarhistička, a sa druge Venecija, koja je imala republičko ustrojstvo. Tačno to republičko ustrojstvo Mlečana, Crnogorci nisu poštovali, niti su ga priznavali. Oni su uvek tražili i nalazili u svakoj državi poglavara, starešinu, vladatelja, ili, kako što se to danas kaže “šefa” države. Tako je, ustvari i bilo u Crnoj Gori, gde je i duhovna i svetovna vlast bila u rukama jednog čoveka, koji je bio poštovan i kao poglavar, i kao starešina, i kao vladika.

Svako ko je čitao *Gorski vijenac*, primetio je saopštenje vojvode Draška Popovića o stanju kod Mlečana. On stvara sliku koja predstavlja heteroimaginaciju o drugome, različiteme, iako bez nekog silnog nametanja svoga mišljenja i svojih utisaka, već samo kao odgovor na postavljena pitanja sa strane prisutnih. (L. M. Kostić, 2000:15-16-17) Ipak, dijalogizam (koji je izvedeni koncept), kao univerzalna hermenautička implikacija dijaloga, obuhvata, ne samo uobičajene oblike i modalitete jezičke komunikacije, takozvani dijaloški govor, već i šire hermenautičke procese smislovnih odglasa i reakcija svesti ka drugoj svesti. Ideja dijaloga je neodvojiva, ali ipak različita od ideje dijalogizma. Pod dijalogom podrazumevamo morfološku pojavu “gramatički razdvojenih replika, koji nisu objedinjeni u jednom jedinstvenom kontekstu”, dok dijalogizam označava “reagovanje reči ka drugoj reči, aktivno percipiranje tuđeg govora” (Bahtin, 1980:129). Tako, odgovori vojvode Draška ne doživljavaju se samo kao faktografsko prenošenje utisaka Draška Popovića, već i kao iskaz, u kome egzistira latentna, unutrašnja dijalogičnost, aktivna percepcija i trenutna reakcija/replika na tuđu reč, svojstvena retoričkoj (usmenoj) dijalogičnosti. Kroz heteroimaginiranje Mlečana, počevši od njihovog spoljašnjeg izgleda, preko izgleda njihovih kuća i njihovog načina življenja, dolazimo do osnovne razlike u odnosu društvenog uređenja u Veneciji, u kojoj se implicitno odslikava svet crnogorskog naroda. A taj svet Crnogoraca u *Gorskom vijencu* doživljavamo kao makrokosmos u kome slika Drugog sa sobom nosi i određenu sliku o meni samom kao mikrokosmos.

Koncept makrokosmosa i mikrokosmosa u *Gorskom vijencu*

Još u antičko doba, skoro su se svi stari narodi bavili pitanjem koncepta mikrokosmosa i makrokosmosa. Kod svih teorija u odnosu na ovo pitanje, ove dve kategorije razlikuju se po veličini, a pokazuju sličnosti u strukturi i u procesima, što ukazuje na tome da jedan deo imitira drugog. U osnovi je ona teorija koja kaže da je čovek “mali svet” – mikrokosmos, kao otelotvorenje “velikog sveta” – makrokosmosa ili jednog njegovog dela. Ovakav koncept možemo kombinovati sa širokim spektrom filozofskih pogleda, ali glavna ideja više teorija je da se uspostavi analogija između čoveka i sveta. Čovek je mikrokosmos, umanjena slika vasiona. Ova analogija nije samo metaforička, budući da čovek, kao racionalno biće sposobno za mišljenje, stvarno sadrži sve elemente, koje se mogu naći u makrokosmosu.

Od ključnog značaja za uspostavljanje koncepta makrokosmosa u *Gorskom vijencu* je stvaranje mikrokosmosa, odnosno čoveka. Sve ovo je usmereno ka jednom jedinom cilju, a to je da ostane trag o momentalnoj mudrosti čoveka, ovaploćena, ne samo preko lika igumana Stefana, već i preko skoro svih drugih likova serdara i junaka, a prvenstveno, preko lika vladike Danila. Unutra, u tom svetu nalazi se arhetipski večno jedinstvo Boga, kao savršenstvo, kao aktivni princip. Ipak, Bog je stvorio ceo univerzum na dualističkom principu, koji podrazumeva večitu borbu između svetlosti i mraka, dobra i zla. Dobro, pozitivno, podrazumeva dobru volju Boga, njegovu aktivnost za održavanje života i svetlosti. Drugi princip je negativan i pretstavlja tamnicu i pasivnost. Mrak donosi svađe, zlo, hladnoću i led, usporenost, dok svetlo donosi usklađenost, toplotu, pokret, život.

Mudri iguman Stefan, slepi, božji poslanik na zemlji, u homerovskom stilu pokušava svojim Crnogorcima doloviti nepremostivu tajnu univerzuma, u kome i čovek, i sve što postoji je u saglasnosti sa prirodom, shvaćenom kao makrokosmos. On kaže: *Sve priroda snabd'jeva oružjem/ protiv neke neobuzdne sile,/ protiv nužde, protiv nedovoljstva:/ oštro osje odbranjuje klasje,/ trnje ružu brani očupati;/ zubovah je tušte izoštrila,/a rogovah tuste zašiljila;/ kore, krila i brzine nogah,/ i cijeli ovi besporeci/ po poretku nekom sljeduju.*

Znači, makrokosmos karakterišemo kao indikaciju prirode, prostora, za razliku od individualnog unutrašnjeg čovekovog sveta – mikrokosmos ili: ako makrokosmos predstavlja sliku u malom svetu, onda je svet čovečje telo u celini. Dijalog između mikrokosmosa i makrokosmosa, kao filozofske kategorije, u kojima se čovek, kao jedinica i mikrokosmos identifikuje/alienira sa nacionalnim/od nacionalnog ideala za jedinstvo crnogorskog naroda, shvaćen kao makrokosmos, u *Gorskom vijencu* je u funkciji stvaranja *predstave* o drugima, podjednako isto kao i o sebi. “Iz ovoga proizlazi da slika Drugoga sobom nosi i određenu sliku o meni samome, jer je nemoguće izbeći sliku drugoga, na individualnom (pisac), kolektivnom (društvo, zemlja) ili polukolektivnom nivou (vrsta mišljenja, shvatanja), a da se ne pojavi takođe i kao negaciju Drugoga, kao dopuna, produžetak mog vlastitog tela i mog vlastitog prostora, iz čega najzad proizlazi zaključak da slika Drugoga otkriva odnos koji uspostavljam između sveta i mene samog” (Brajović, 2007:16).

Vreme zemno i sudbina ljudska,/ dva obraza najviše ludosti,/ bez poretka najdublja nauka,/ sna ljudskog đeca al' očevi, -/ je li ovo pričina uprava/ kojoj tajnu postić ne možemo?

Zaključak

Dijalogizam u *Gorskom vijencu* odvija se na polju jednog okvirnog konteksta, unutrašnje razedinjenom na minimum dva različita vrednosna centra (svesti), dva različita subjekta. Protumačen na svoj način, dijalogizam kod Bahtina, u stvari, implicira ideju **poliloga** ili polifonije, velik i razgranat, sveobuhvatan dijalog, koji stalno vodi i obnavlja bezbroj subjekata (individualni ili kolektivni) – svi učesnici u drami bitija, upitani ispred ključnih, a nerazrešivih enigma postojanja, ispred smisla samog dijaloga, impliciran u pronicanju života i smrti, u grotesknoj igri svetlosti i tame.

Ali, i pored čovekovog osvajanja vasiona, njegovog zakoračenja na Mesecu, verovanje da su najzad naučnici NASE otkrili Božju česticu, ostaje jedna tragična i nerazrešiva tajna: odnos između mikrokosmosa i makrokosmosa, koja je toliko velika i duboka kao ponor, da čovek ne bi mogao da se nada da će ga jednoga dana premostiti.

I konačno: Da li premoščavanje razlika između heteroimaginacije i autoimaginacije može pomoći u odgonetanju tajni u svetu u kome živimo?

A na kraju jedno aksiološko pitanje: *Da li je čovek zarobljen u kosmosu ili je kosmos zarobljen u čoveku?*

Literatura:

Bahtin, Mihail (1980), *Ekspozicija problema tuđeg govora*, in: *marksizam I filozofija jezika*, Beograd;

Brajiović, Tihomir (2007), *Identično različito*, Beograd, Geopoetika;

Костић, М. Лазо (2000), *Правни институти у Његошевим песмама*, Нови Сад, ДОБРИЦА КЊИГА;

Његош, Петар Петровић (1998) *Изабрана дела: Горски вијенац, Луча микрокозма*, Београд Издавачка кућа „Драганић“;

Шелева, Елизабета (2000), *Од дијалогизам до интертекстуалност*, Скопје, Магор.

Violeta Dimova

ABOUT THE OTHER AND THE DIALOGUE BETWEEN MICROCOSM AND MACROCOSM IN "MOUNTAIN WREATH" - IMAGOLOGICAL ASPECTS

Summary:

In my presentation I will attempt to define the dialogue between microcosm versus macrocosm as philosophical categories in which man, as an individual and a microcosm, identifies / alienates from the ideal of national unity of the Montenegrin people, perceived as a macrocosm. Considering the title, it is necessary to recall Bahtin's interpretation of dialogism, which says that dialogic relationships should be understood as a universal phenomenon, characteristic of and present in all manifestations of human life, and not only or exclusively in human speech or language dialogue composed of shared lines. (Sheleva 2000: 32) Thus, in "Mountain Wreath" I understand the dialog as an identification and self-identification of **I** created in touch with **You**. German philosopher Martin Buber, establishes the area of interpersonal relationships as the subject of philosophy - phenomenology of the *meeting* as a crucial and necessary component in the spiritual development of man ... The whole real life is an encounter ". In "Mountain Wreath", the image of the other is created in the touch / resistance to the first one - I, towards the Other -You.

Key words: Other, dialogue, microcosm, macrocosm, imagological aspects.